

УДК 004+316.324.8:141.7+140.8

DOI <https://doi.org/10.24195/sk1561-1264/2021-1-11>**Шмиголь Михайло Федорович**

кандидат філософських наук, доцент,
завідувач кафедри філософії, історії та політології
Одеського національного економічного університету
вул. Преображенська 8, Одеса, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В КОНТЕКСТІ СВІТОГЛЯДНОГО ДИСКУРСУ

Актуальність проблеми. Розвиток сучасного інформаційного суспільства характеризується взаємодією таких взаємопов'язаних процесів, як глобалізація суспільства, його комплексна інформатизація та нова технологічна революція. Саме ці процеси, судячи з результатів деяких наукових прогнозів, дають підставу сформуувати новий технологічний уклад суспільства, який кардинально змінює звичайний образ життя та діяльність людства, що докорінно трансформує усвідомлення ролі людини як головного чинника у розвитку інформаційного суспільства. І хоча людина в усі часи була важливим фактором розвитку суспільства, проте в інформаційному суспільстві цей фактор стає критичним і ставить перед гуманітарними науками нові проблеми, пов'язані з необхідністю дослідження трансформації світогляду людини в інформатизованому сучасному світі, який весь час змінюється. **Метою статті** є дослідження сутності інформаційної культури в контексті світоглядного аналізу та взаємозв'язку з інформаційною комунікацією. **Методологічна основа дослідження** зумовлена поставленою метою і завданнями роботи та характеризується застосуванням загальних формальнологічних методів дослідження: гіпотетико-дедуктивного, аналізу та синтезу, історичного та логічного підходів. **Результати дослідження.** Доводиться, що глобальна інформатизація сучасного суспільства, багаторазове збільшення потоку інформації за більш короткі проміжки часу та ускладнення багатьох параметрів поведінки людини актуалізують необхідність рефлексії над проблемами, які безпосередньо та опосередковано стосуються світоглядних підстав інформатизації в системах культури та освіти. Підкреслюється, що сучасне інформаційне середовище постає як нова форма культури, в якій комунікація стає своєрідним способом існування людей. Указується, що активний процес формування інформаційної культури, інформаційної комунікації та інформаційного світогляду є єдиним комунікативним простором транснаціонального характеру зі своїми нормами поведінки, законами та правилами, що супроводжується руйнуванням традиційних уявлень про єдність часу, простору, дій, локального виміру соціального простору. Акцентується увага на особливості сприйняття потоків інформації в сучасному світі високих технологій та когнітивних здібностей суб'єкта до їх засвоєння та осмислення.

Ключові слова: віртуальний світогляд, інформація, інформаційна культура, інформаційна комунікація, інформаційний світогляд, «кліпова культура».

Вступ. Головними рисами інформаційного суспільства є його глобальність та більш широке використання знань та наукових високоефективних технологій. Радикальні зміни в інформаційних та технологічних сферах у ХХІ столітті відбуваються так швидко, що не залишають людині часу для психологічного перевлаштування до адекватного сприйняття нової реальності, яка вже настала. Виникла ситуація, коли суспільна свідомість відстає від радикальних змін у сфері інформаційно-технологічного буття суспільства, коли людина не встигає змінити свою свідомість та переформувати світогляд відповідно до вимог сучасного соціального світу, тому постає проблема трансформації світогляду людини в інформатизованому сучасному світі, який постійно прискорює свої зміни. Особливого значення з точки зору гуманітарних основ інформаційного суспільства та процесу його подальшої прискореної інформатизації набувають чинники, що інтегровано виражаються в поняттях своєрідного «інформаційного трикутника», як-от інформаційної культури, інформаційної комунікації та інформаційного світогляду особи-

стості та суспільства. Актуалізується проблема щодо функціональних особливостей інформаційної культури в умовах суб'єкт-об'єктної комунікації та можливості світоглядного взаєморозуміння в просторі суспільного існування, які потребують соціально-філософської рефлексії.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження сутності інформаційної культури в контексті її світоглядного аналізу та взаємозв'язку з інформаційною комунікацією. Найголовнішими завданнями є: сутнісний аналіз понять «інформаційна культура», «інформаційна комунікація», «інформаційний світогляд»; виявлення механізму адаптації особистості до зовнішніх умов існування як способу гармонізації внутрішнього світу людини із зовнішнім середовищем у процесі засвоєння нею соціально значущої інформації; дослідження змісту інформаційного світогляду як нового типу сучасного світогляду; вивчення особливостей пізнавальної активності людини в умовах інформатизації.

Методи дослідження. Методологічна основа дослідження зумовлена поставленою метою і завданнями роботи та характеризується застосуванням теоретичних принципів діалектичного поєднання аналізу і синтезу, історичного та логічного підходів, порівняння та аналогії, а також гіпотетико-дедуктивного, структурно-функціонального методів.

Результати. Свого часу американський футуролог Е. Тоффлер зазначав, що світ, який виникає із шаленою швидкістю через зіткнення нових цінностей та технологій, потребує нових ідей, класифікацій та понять [8, с. 22].

У сучасних умовах ми маємо справу із суттєвими змінами як у традиційних формах відображення, так і в механізмах трансляції культури та міжособистісного спілкування. Насиченість сучасного соціуму інформацією, мобільність та гнучкість соціокультурної динаміки, що зумовлені розвитком комп'ютерних технологій, світових комунікаційних систем, потребують використання інтелектуальних зусиль щодо осмислення самого змісту таких понять, як «інформаційна культура», «інформаційна комунікація», «інформаційний світогляд» та їх домінуючої ролі в сучасному інформаційному соціумі.

У соціально-гуманітарній літературі справедливо зазначається, що феномен інформаційної культури як частина загальної культури з'являється тоді, коли розвиваються інформаційні технології, здійснюється процес інформатизації суспільства, коли людство вступає в інформаційну епоху. Отож, формується така інформаційно-комунікаційна специфіка, за якої культура здійснює функцію трансляції інформації в соціокультурному просторі і часі, надаючи суб'єкт-об'єктній комунікації можливості світоглядного взаєморозуміння в просторі суспільного існування.

Визначення змісту поняття інформаційної культури у філософській та культурологічній літературі представлені досить усебічно [6]. Ми дотримуємося тієї точки зору на зміст поняття інформаційної культури, в якій підкреслюється важливість її розуміння як форми інформаційної діяльності аксіологічного характеру, тобто вона зумовлена цінностями культури і ми розглядаємо її як один зі складників загальної культури людини, що передбачає наявність сукупності інформаційного світогляду і системи знань та вмінь, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність з оптимального задоволення індивідуальних інформаційних потреб із використанням як традиційних, так і нових інформаційних технологій. Вона є найважливішим фактором успішної професійної та буденної діяльності, а також соціальної захищеності особистості в сучасному інформаційному середовищі.

Привертає увагу той беззаперечний факт, що сучасне інформаційне середовище постає як нова форма культури, в якій комунікація стає своєрідним важливим способом існування людей. Ідеться про таке розширення інформаційного простору та збільшення його ролі в житті людей, за якого формується новий «життєвий світ» соціального простору, всередині якого перебувають індивіди, що взаємодіють, і специфіка якого полягає в розірваності таких двох рівнів буття, як реальне та віртуальне. Така форма інформаційної культури змушує нас здійснювати пошуки нових способів, методів і смислів існування.

Поняття інформаційної комунікації ми розглядаємо як елемент інформаційної культури, в якому реалізуються комунікативні якості, як-от інформаційне спілкування як соціальне явище

особливої природи, яке опосередковане будь-якою семіотичною системою, де якісним складником інформаційної культури є «інформативність», на підставі якої розвивається здатність людини створювати нові інформаційні продукти і творчо їх використовувати в різних цілях.

Особливого значення в аналізі сучасної інформаційної культури набуває усвідомлення її зв'язку з інформаційною комунікацією. Такий зв'язок зумовлений особливістю інформаційної культури, яка полягає в тому, що вона виступає як інструмент адаптації особистості до зовнішніх умов існування, як спосіб гармонізації внутрішнього світу людини із зовнішнім середовищем у процесі засвоєння нею соціально значущої інформації. У цьому процесі на тлі глобалізації сучасного життя народжуються нові культурні артефакти (кластери), феномени, які виводять проблему комунікації (діалогу) на перший план.

Взаємозумовленість інформаційної культури та інформаційної комунікації характеризується тенденцією до розширення інформаційного простору, який у сучасному глобалізованому суспільстві формує таку якість нового комунікативного середовища, яка не залежить від колишніх концептів, релігії, культури, національності, і визначає реальну поведінку людини.

Відомо, що культура завжди апелює до зіставлення, порівняння. Вона є не тільки тим місцем, де народжуються смисли, а й тим простором, де ці смисли обмінюються символами і категоріями, прагнучи бути перекладеними з однієї мови на іншу. Як зазначав В. Біблер, «прагнення до якоїсь ідеальної «надпровідності» є, по суті, глибинним нервом всякої культури» [3, с. 175]. Ідея культурної «надпровідності» особливо актуальна для сучасного глобалізованого техногенного світу, що вимагає максимального розширення комунікаційного простору. І тут важливою є роль «високих технологій». Вони стають невід'ємною частиною все більшої кількості сучасних людей і все більше проникають у «тіло» соціуму і культури. Розробки у сфері інформаційних та біотехнологій, штучного інтелекту та антропоморфних роботів розвивають звичну реальність і породжують нову «віртуальну онтологію» з глобальними «вузлами комунікацій». Для представників різних культурних традицій, віросповідань, соціальних груп, субкультур в епоху інформатизації збільшуються можливості для розширення зони входження в комунікаційне поле іншого.

Сучасний світ переживає процес інтеграції через глобальні мережі, коли руйнуються комунікаційні бар'єри, що призводить до посилення процесу індивідуалізації, коли людина стає все менш залежною від загальноприйнятої думки в сприйнятті та інтерпретації інформації, оскільки формується безпосередній зв'язок індивіда із джерелом інформації. Головним фактором процесу індивідуалізації стає деструктуризація нашого «Я», коли відбувається розмивання соціальних ролей, руйнується усвідомлення звичної ідентичності, в результаті чого людина постає як «плаваючий простір, що не має ні постійного місця, ні орієнтирів» [7, с. 99]. Якщо раніше суспільство як система було визначальним у формуванні соціальної ідентичності, то в сучасному інформаційному суспільстві виникають нові форми ідентичності, нові спільноти тощо [11].

Особливого значення в дослідженні змісту понять інформаційної культури, інформаційної комунікації та їх взаємозумовленості набуває розуміння таких якісних змін у сфері ментальності, що призводять до трансформації світогляду в інформаційному суспільстві. Спостерігається досить активний процес формування інформаційної культури, інформаційної комунікації та інформаційного світогляду як єдиного комунікативного простору транснаціонального характеру зі своїми нормами поведінки, законами та правилами, що супроводжується руйнуванням традиційних уявлень про єдність часу, простору, дій, локального виміру соціального простору.

Зміни, пов'язані з високою динамічністю інформаційного простору, віртуалізацією буття особистості та суспільства, інтенсивний інформаційний розвиток призводять до переосмислення цінностей та морально-етичного складника світоглядного поля людини, трансформуються традиційні форми комунікації, ускладнюються системні зв'язки соціальних суб'єктів. Саме в цей період відбувається трансформація світогляду в інформаційному суспільстві [5, с. 5–11]. Як правило, поняття «інформаційний світогляд» розуміється як новий тип світогляду, що відповідає новому інформаційному суспільству [1, с. 73].

На нашу думку, інформаційний світогляд як новий тип сучасного світогляду охоплює своїм категоріальним обсягом усі елементи світогляду загалом; це система узагальнених знань, принципів, оцінок, цінностей, норм, переконань, що виражають ставлення людини до світу. Але інформаційний світогляд сучасного постіндустріального суспільства, на відміну від його загальної характеристики, віддзеркалюючи внутрішній світ людини, містить елементи віртуального світогляду. А розвиненість віртуалізації інформаційної сфери, що зростає, створює передумови для змін як соціальної свідомості в цілому, так і віртуального світогляду, що осмислює світ із позицій людини як суб'єкта віртуальної реальності [10].

Не можна заперечувати того факту, що глобальна інформатизація приводить до змін пізнавальної активності людини, коли через вплив сучасних засобів комунікації сформувався особливий тип мислення (так зване «кліпове мислення»), що зумовило формування особливого когнітивного стилю сприйняття інформації [4; 2, с. 74].

Феномен «кліпова культура» як принципово нове явище був проаналізований Е. Тоффлером [9, с. 57]. До цієї ж низки як елементу загальної інформаційної культури належить і «бліп-культура». Суть цих явищ культури сучасного інформаційного суспільства полягає в тому, що вони не потребують від людини включення в процес отримання інформації природних для неї здібностей, таких як уявлення, рефлексія, осмислення. Ці явища культури відрізняються від традиційної хаотичністю та фрагментарно-мозаїчним характером уявлень про світ, у яких логічна послідовність та несуперечність не є обов'язковими.

Характеризуючи особливості кліпового мислення, американський психолог Л. Розен зазначав, що покоління, виховане в епоху буму комп'ютерних та комунікаційних технологій (інтернет-покоління), одночасно може слухати музику, спілкуватися в чаті, бродити мережею, редагувати фото, роблячи при цьому ще якісь вправи. Але платою за таку багатогранність стають неухважність, гіперактивність, дефіцит уваги і перевага візуальних символів над логікою і заглибленням у текст [12, р. 104].

Виникає ситуація, коли, з одного боку, «кліпове мислення», стаючи масовим явищем у сучасному суспільстві, є своєрідним захистом від інформаційних перевантажень, а людина, відчуваючи потребу швидкого засвоєння інформації на різноманітні теми, не має іншої альтернативи, крім сприйняття за певними зразками; з іншого – особливості нового характеру мислення як нового вектора розвитку відносин людини з інформацією зумовлюють специфіку формування сучасного інформаційного світогляду молодшої людини. Ця специфіка характеризується такими її рисами, як конкретність мислення, фрагментарність (відсутність цілісного сприйняття), орієнтація на поняття меншого рівня узагальнення, уникання процедури абстрагування, алогічність.

Не випадково останнім часом у середовищі гуманітаріїв виникає стійка думка про те, що сучасна молодь не виявляє бажання і вміння глибоко замислюватися, ставити питання світоглядного рівня, що вся їх система цінностей та ідеалів занадто одноманітна і базується виключно на тому потоці інформації, який буквально «сиплеться» з екранів телевізорів і з Інтернету, а від цього у свідомості формується занадто спрощене уявлення про навколишній світ.

В освітній практиці вміння молоді слухати, засвоювати навчальний матеріал і розуміти його викликають сумнів щодо їх можливості розвивати здібності до критичного мислення. Причини такого явища зрозумілі: інформаційний простір сьогодні заповнений величезними обсягами текстових, візуальних і аудіоматеріалів. Перенасичення інформаційного середовища спричинило, по-перше, потребу людини в засвоєнні якомога більшого обсягу інформації за меншу кількість часу, по-друге, відбулися якісні зміни у форматі самої інформації. Виникла стійка тенденція до фрагментарного подання інформації з домінантою на її кількості, а не якості.

Висновки. Глобальна місія інформаційного світогляду в контексті його зумовленості сучасною інформаційною культурою та інформаційною комунікацією полягає в потенційній здатності інтегрувати духовний світ особистості, примиренні та поєднанні різних картин світу (гуманітарних, природничих). Щодо цього важливим є усвідомлення того механізму, завдяки якому в умовах інформаційної культури та комунікації структурується не лише знання в загальному змісті інформаційного світогляду, а й процес їх набуття, переробки, осмислення, отримання

нових оцінних суджень. Цей процес є частиною системи, що становить сутність світогляду і є пов'язаним, зокрема, зі здібностями до мислення як опосередкованого та узагальненого способу бачення світу. Але сучасне інформаційне суспільство під впливом панівної інформаційної культури та механізмів комунікації формує у більшості індивідів особливий тип мислення, що характеризується фрагментарністю інформаційного потоку, алогічністю, розривністю отримуваної інформації і відсутністю цілісної картини сприйняття навколишнього світу.

З огляду на це, в контексті освітнього процесу виникає питання щодо особливості сприйняття людиною потоків інформації в сучасному світі високих технологій та когнітивних здібностей суб'єкта до їх засвоєння та переробки. Однозначної відповіді на це питання немає. Але не викликає сумніву, що така ситуація потребує розробки нових освітніх технологій та створення нових підходів до розвитку простору для мислення відповідно до сучасних вимог, зокрема світоглядних основ, у формуванні сучасної освітньої моделі, коли професійний рівень сучасного випускника вищої школи визначається не стільки кількісним набором засвоєних знань, скільки здатністю використовувати їх на практиці в нестандартних і динамічно мінливих ситуаціях. При цьому особливе значення має бути зосереджене на формуванні вміння фахівця моделювати майбутнє на підставі цілісного бачення соціального світу, вибудовувати стратегію своєї самостійної освітньої діяльності в умовах зростання потоків суспільної та професійної інформації, оперувати різномірною і суперечливою інформацією, критично її оцінювати й ухвалювати на цій основі аргументовані рішення.

Список використаних джерел

1. Басалаева О.Г. Информационное мировоззрение и культура современного общества. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2010. № 1 (182). Выпуск 16. С. 73–76.
2. Берулава Г.А. Стиль индивидуальности: теория и практика. Москва : Педагогическое общество России, 2001.
3. Библиер В.С. Мышление как творчество. Москва : Политиздат, 1975. 399 с.
4. Брыксин В.Г. Клиповое мышление. URL: <http://virtualmind.ru/2011/12/01/chunk-mentality/>
5. Зубов Ю.С. Информатизация и информационная культура. *Проблемы информационной культуры*: сб. ст. / под ред. Ю.С. Зубова. Москва, 1994.
6. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Москва : ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
7. Липовецки Ж. Эра пустоты. Эссе о современном индивидуализме. Санкт-Петербург : Владимир Даль, 2001. 336 с.
8. Тоффлер Э. Третья волна. Москва : ООО «Издательство АСТ», 1999. 261 с.
9. Тоффлер Э. Шок будущего. Москва : ООО «Издательство АСТ», 2002. 557 с.
10. Шмиголь М.Ф., Юшкевич Ю.С. Віртуальна реальність як феномен інформаційного суспільства : світоглядний аспект. *Гілея: науковий вісник*. 2019. Вип. 142 (№ 3). Ч. 2. Філософські науки. С. 212–215.
11. Шмиголь М.Ф., Юшкевич Ю.С. Світоглядні основи феномену ідентичності та проблеми її трансформації в сучасному інформаційному суспільстві. *Гілея: науковий вісник*. 2020. Вип. 153 (№ 2). С. 396–399.
12. Larry D. Rosen. Me, My Space, and I: parenting the net generation. New York: Palgrave Macmillan, 2007. 258 p.

References

1. Basalayeva, O. G. (2010). Informatsionnoye mirovozzreniye i kultura sovremennogo obshchestva [Information worldview and culture of modern society]. *Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta*, № 1 (182), Vypusk 16, 73-76 [in Russian].
2. Berulava, G. A. (2001). Stil individualnosti: teoriya i praktika [Personality style: theory and practice]. M. : Pedagogicheskoye obshchestvo Rossii [in Russian].
3. Bibler, V. S. (1975). Myshleniye kak tvorchestvo [Thinking as creativity]. M. : Politizdat [in Russian].
4. Bryksin, V. G. Klipovoye myshleniye [Clip thinking]. URL: <http://virtualmind.ru/2011/12/01/chunk-mentality/> [in Russian].

5. Zubov, Yu. S. (1994). Informatizatsiya i informatsionnaya kultura [Informatization and information culture]. *Problemy informatsionnoy kultury* : sb. st. / pod red. Yu. S. Zubova. Moskva, 5-11 [in Russian].
6. Kastels, M. (2000). Informatsionnaya epokha: ekonomika, obshchestvo i kultura [Information Age: Economy, Society and Culture]. M.: GU VShE [in Russian].
7. Lipovetski, Zh. (2001). Era pustoty. Esse o sovremennom individualizme [The era of emptiness. Essays on Contemporary Individualism]. SPb.: Vladimir Dal [in Russian].
8. Toffler, E. (1999). Tretia volna [Third wave]. M.: OOO «Izdatelstvo AST» [in Russian].
9. Toffler, E. (2000). Shok budushchego [Shock of the future]. M.: OOO «Izdatelstvo AST» [in Russian].
10. Shmyhol, M. F., Yushkevych, Yu. S. (2019). Virtualna realnist yak fenomen informatsiinoho suspilstva : svitohliadnyi aspekt [Virtual reality as a phenomenon of the information society: worldview aspect]. *Hileia: naukovyi visnyk*, Vyp.142 (№ 3), Ch. 2. Filosofski nauky, 212-215 [in Ukrainian].
11. Shmyhol, M. F., Yushkevych, Yu. S. (2020). Svitohliadni osnovy fenomenu identychnosti ta problemy yii transformatsii v suchasnomu informatsiinomu suspilstvi [Worldview bases of the phenomenon of identity and problems of its transformation in the modern information society]. *Hileia: naukovyi visnyk*, Vyp. 153 (№ 2), 396-399 [in Ukrainian].
12. Larry, D. Rosen. (2007). Me, My Space, and I: parenting the net generation. New York: Palgrave Macmillan [in English].

Shmyhol Mykhailo Fedorovich

Ph.D. in Philosophy, Associate Professor,
Head of the Department of Philosophy, History and Political Science
Odesa National Economic University
8, Preobrazhenska str., Odesa, Ukraine

FEATURES OF INFORMATION CULTURE IN THE CONTEXT OF THE WORLDVIEW DISCOURSE

The relevance of the problem. *The development of a modern informational society is characterized by the interaction of the following interrelated processes: globalization of society, its complex informatization and a new technological revolution. These processes, judging by the results of some scientific forecasts, give rise to the formation of a new technological structure of society, radically change the usual way of life and activities of mankind, radically transform the awareness of the role of man as the main factor in the development of the information society. And although a person at all times has been an important factor in the development of society, however, in an information society this factor becomes critical, and poses new problems for the humanities related to the need to study the transformation of a person's worldview in a modern world, which is constantly changing.*

The purpose of the article is to study the essence of information culture in the context of its worldview analysis and its relationship with information communication. **The methodological basis** of the research is determined by the set goal and tasks of the work and is characterized by the use of general formal-logical research methods, in particular: hypothetical-deductive, analysis and synthesis, historical and logical approaches. **Research results.** *It is proved that the global informatization of modern society, the multiple increase in the flow of information in shorter periods of time and the complications of many parameters of human behavior actualize the need for reflection on problems that directly and indirectly relate to the worldview foundations of informatization in the systems of culture and education. It is emphasized that the modern information space acts as a new form of culture, in which communication becomes a kind of way of human existence. It is indicated that the active process of forming information culture, information communication and information worldview acts as the only communicative space of a transnational nature with its own norms of behavior, laws and rules, accompanied by the destruction of stable, traditional ideas about the unity of time, space, actions, and the local dimension of social space. The attention is focused on the peculiarities of the perception of information flows in the modern world of high technologies and the cognitive abilities of the subject for their assimilation and comprehension.*

Key words: “clip culture”, information, information culture, information communication, information worldview, virtual worldview.